

ПОДЯКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕТИКЕТУ ЕПІСТОЛЯРНОГО ТЕКСТУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Особливе місце в історії вивчення мовного етикету посідає епістолярна спадщина Лесі Українки. Її вирізняє орієнтація на народне мовлення українців, звернення до традицій мовного етикету інших слов'янських та неслов'янських народів. Глибинне знання культури мовлення рідного народу було для Лесі Українки основним і визначальним у формуванні власного мовленнєвого етикету.

Ключові слова: мовний етикет, культура мовлення, формули ввічливості, епістолярний текст.

Особое место в истории изучения речевого этикета занимает эпистолярное наследие Леси Украинки. Ее отличает ориентация на народную речь украинцев, обращение к традициям речевого этикета других славянских и неславянских народов. Глубокое знание культуры речи родного народа было для Леси Украинки основным и определяющим в формировании собственного речевого этикета.

Ключевые слова: речевой этикет, культура речи, формулы вежливости, текст эпистолярный.

Actuality of theme is predefined by that in present twenty-four hours, when Ukrainian got status of the state, special weight acquires knowledge of history of native culture, the important constituent of that is speech etiquette. A necessity to produce recommendations in relation to maintenance and stabilizing of traditional мовноетикетних elements appeared.

The problem of forms of politeness in a language next to practical actuality presents наковий interest is certain, her research helps to educe some features of the «language thinking», separate parties of intercommunications between a language and psychology of people, line of national and cultural specific of language behavior.

The special place in history of study of speech etiquette occupies epistolary heritage of Lesya Ukrainians. She is distinguished by an orientation on folk speech of Ukrainians, address to traditions of speech etiquette of other Slavic and UnSlavic people. And, that it is no less important, uniquely individual manner of correspondence. In fact, no doubt, thorough knowledge of culture of speech of native people were for Lesya Ukrainians basic and qualificatory in forming of own speech etiquette.

Key words: speech etiquette, culture of speech, formula of politeness,
© Ганжа С. А., 2016

epistolary text.

Актуальність теми зумовлена тим, що в нинішню добу, коли українська мова здобула статус державної, особливої ваги набуває знання історії рідної культури, важливим складником якої є мовленнєвий етикет. З'явилася потреба виробити рекомендації щодо збереження й стабілізації традиційних мовноетикетних елементів.

Проблема форм увічливості в сучасному мовознавстві поряд із практичною доцільністю становить певний науковий інтерес, дослідження якої допомагає виявити деякі особливості «мовного мислення», окремі аспекти зв'язків між мовою та психологією людей, риси національно-культурної специфіки мовної поведінки тощо.

Особливе місце в історії вивчення мовного етикету посідає епістолярна спадщина Лесі Українки. Її вирізняє орієнтація на народне мовлення українців, звернення до традицій мовного етикету інших слов'янських та неслов'янських народів і, що не менш важливо, неповторно індивідуальна манера листування. Безперечно, що глибинне знання культури мовлення рідного народу було для Лесі Українки основним і визначальним у формуванні власного мовленнєвого етикету.

Мовленнєвий етикет листовної спадщини Лесі Українки можна аналізувати як етикет, рівень культури всього українського народу, адже мовна поведінка людини пов'язана із загальною культурою народу, етнопсихологічними рисами, народними традиціями.

Загалом літературна та епістолярна спадщина Лесі Українки вже була об'єктом серйозних досліджень. Серед вагомих наукових розвідок епістолярію поетеси варто виділити праці таких науковців: В. Агеєвої [1], С. Богдан [2], Л. Вашків [3], С. Ганжі [4], Н. Журавльової [5], О. Миронюк [6], Л. Нечепоренко [7], В. Святюця [8] та ін.

Епістолярний доробок Лесі Українки посідає особливе місце в історії вивчення мовленнєвого етикету. Її листи переконують

нас у тому, що глибинне знання етикету рідного народу було для поетеси основним і визначальним у формуванні власного мовленнєвого етикету. І тому одразу зрозумілішою та виразнішою постає роль Лесі Українки в збереженні рідної мови та розширенні сфер її функціонування.

Важливе місце у функціонально-семантичній системі епістолярної ввічливості посідали етикетні слова, дієслівні форми та фразеологізми, за допомогою яких Леся Українка висловлює вдячність за добро, виявлену увагу.

Для вираження вдячності в листах Леся Українка використовувала етикетну лексему **дяка**. Це слово вважають запозиченим з німецької мови dank (подяка), danken (дякувати) через польську, звідки воно й потрапило до української мови.

Етикетними лексемами **дяка**, **щира дяка**, **осібна дяка** Леся Українка послуговувалася у своїх листах до М. і Б. Грінченків, М. Павлика, М. Старицького, Ф. Колесси, В. Гнатюка: «**Щира дяка** Вам від нас обох за надіслані книжки, се справді було нам великим дарунком!» (9, т. 12, с. 233); «Обоє ми дивуємось Вашій енергії, бо виносити на собі такі номериська та ще й так редагувати (і корегувати, за се Вам **осібна дяка** від мене!) – то таки робота неабияка!» (9, т. 10, с. 104); «Тож тепер... Ви приймаєте безліч красномовних вітаннів, прийміть не красномовну, але **щирю дяку** від Вашої молодшої товаришки по роботі, від щирої прихильниці Вашого талану і праці на користь України, прийміть її від Лесі Українки» (9, т. 10, с. 232–233); «Честь Вам і **дяка** за Ваші труди!» (9, т. 12, с. 351); «А за клопіт прошу вибачити і прийняти **щирю дяку**» (9, т. 11, с. 164). Такі лексеми постають у початковій, основній та завершальній частинах епістолярного тексту.

У листах Лесі Українки вдячність виражено також і за допомогою ввічливої лексеми **подяка**, що переважно трапляється в основній та кінцевій частинах листа: «Відсилаю Вам з **подякою** позичені книжки, бо вже скористала з них, – саме оце викінчила статтю про Конопніцьку до «Мира божьего...» (9, т. 12, с. 373); «Згори приношу **подяку** за поміч у сій важній для мене справі і зостаюся з правдивим і найглибшим поважанням» (9, т. 2,

с. 458).

Інтенсифікатором епістолярної ввічливості в стійкому словосполученні постає етикетний епітет *мій*. Таким виразом Леся Українка користується в ситуації згадування та передавання почуття вдячності кому-небудь відсутньому в завершальній частині епістолярного тексту: «*Прошу передати мою подяку проф. Грушевському за прислану книжку*» (9, т. 11, с. 372).

Уживаними та стилістично нейтральними формами подяки є *спасибі* і *дякую*. Лексема *спасибі* може функціонувати самостійно або ускладнюватися різноманітними поширювачами-додатками, серед яких виділяємо такі:

1. Поширювач, що передає зміст подяки (за що): «*Спасибі вам за листи, я ними дуже зрадувалась*» (9, т. 10, с. 256); «*Спасибі за поздоровлення*» (9, т. 11, с. 173); «*Спасибі за швидку відповідь*» (9, т. 11, с. 58); «*Спасибі, що Ви таки зібрались написати мені слівце*» (9, т. 10, с. 139); «*Спасибі за такий милий лист, ти таки, я бачу, статкуєш*» (9, т. 10, с. 68); «*Спасибі за ваші запитання в Софію*» (9, т. 11, с. 93); «*Спасибі тобі, Лідочко, за «Легенди»...*» (9, т. 11, с. 102); «*Спасибі за Вашу аж надто ласкаву відозву про мої вірші*» (9, т. 11, с. 73); «*Спасибі за пересилку коректури, я вже виправила її і бачу знову...*» (9, т. 11, с. 168); «*Спасибі за новини, хоч деякі з них мені вже відомі раніше*» (9, т. 10, с. 170).

Такою етикетною одиницею поетеса користувалася нерідко, а щодо структурної організації листа, то лексему *спасибі* в значенні подяки за щось простежуємо на початку, в основній частині, а також подекуди й у завершальній частинах листа.

2. Поширювачі зі значенням адресата подяки (кому) постають на початку, в основній та завершальній частинах епістолярного матеріалу: «*Посилку і гроші я, спасибі Вам, одержала, а не могла сповістити, бо зовсім була хвора...*» (9, т. 12, с. 471); «*Спасибі Вам, що обізвались до мене...*» (9, т. 11, с. 202); «*Спасибі тобі, мамочко, за всі справунки, що ти зробила для мене*» (9, т. 11, с. 38); «*Спасибі Вам і дядині, що показуєте недохват у нашому Гейне*» (9, т. 10, с. 150); «*Спасибі Вам і всім за добрі бажання для мене*» (9, т. 11, с. 85); «*Спасибі Вам за*

«Громадський голос» і за клопіт про «Вісник» (9, т. 11, с. 95); «Спасибі і тобі, і пані, що ради мене пустили з дому на свято моїх гусів» (9, т. 11, с. 40); «Спасибі пані і панночці Койчу, що мене не забувають...» (9, т. 11, с. 35); «Спасибі, товаришу, за Ваше добре слово...» (9, т. 11, с. 208).

3. Поширювачі атрибутивної семантики (*велике, щире*) простежуємо на початку та в основній частині листа.: «Спасибі Вам, *щире спасибі* за Вашу поміч та уважність до мене!» (9, т. 10, с. 135); «*Велике Вам спасибі* за надіслані рецензії та лист» (9, т. 10, с. 114).

Отже, почуття вдячності Леся Українка висловлювала за допомогою етикетної дієслівної форми *дякую*, що супроводжується прислівниками та прислівниковими сполуками і вказує на міру вдячності, що також значно сприяє посиленню ввічливості:

а) *Дуже*: «*Дуже дякую* Вам за «Народ»...» (9, т. 10, с. 77); «*Дуже дякуємо* Вам за надіслання початку видрукуваних Ваших записів» (9, т. 12, с. 286); «*Дуже дякую* за книжки, що були-сьте ласкаві прислати мені» (9, т. 11, с. 105); «*Дуже Вам дякую*, що так хутко поспішилися прислати «Лорелеї» та «Народ»...» (9, т. 10, с. 80); «*Дуже дякую* Вам за цвіти, вони лежать на пошті...» (9, т. 10, с. 15); «*Дуже дякую* за бажання прислати мені Ваші твори» (9, т. 12, с. 214); «*Дуже дякую* Вам за дружній привіт» (9, т. 12, с. 249).

Лексема *дуже дякую* простежується в початковій та в завершальній частинах епістолярного тексту Лесі Українки.

б) *Дуже-дуже*: «*Дуже-дуже дякую* Вам за відповідь та ще з такою доброю звісткою, аж мені світ миліший став!» (9, т. 12, с. 445); «*Дуже-дуже дякую* за телеграму» (9, т. 12, с. 129). Така підсилювальна сполука з аксіологічним відтінком значної міри постає в початковій частині листа.

в) *Наперед*: «*Дякую наперед* за Вашу працю!» (9, т. 10, с. 133). Цей підсилювальний вираз перебуває в завершальній частині епістолярного матеріалу.

г) *Дуже красно* – використано на початку приватного листа до В. Гнатюка: «Посилку (вірші) отримала, *дуже красно*

дякую» (9, т. 11, с. 115).

д) **Сердечно**: *«Сердечно дякую за Ваш лист і фотографію, хоч вона і не дуже вдатна, та все ж нагадує трошки Вас»* (9, т. 11, с. 210); *«Сердечно дякую за клопіт коло моєї книжки!»* (9, т. 11, с. 135). Таку формулу ввічливості простежуємо на початку та в кінці епістолярного тексту.

У листах Лесі Українки є й фразеологізовані словосполучення вдячності (**дозвольте подякувати Вам**): *«Дозвольте мені, хоч і пізенько, подякувати Вам за дарунок...»* (9, т. 12, с. 92).

Етикетну одиницю **дозвольте подякувати Вам** Леся Українка використала в початковій частині листа до Б. Грінченка, і містить вона ледь помітний аксіологічний відтінок вибачення.

Рідше порівняно з іншими етикетними словами у формулі подяки використано лексему **вдячність**, що простежується в кінці тексту: *«Все ж і при сій нагоді мило мені висловити Вам свою вдячність за привіти...»* (9, т. 12, с. 228).

Засобом вираження подяки може поставати предикат **вдячна** (**вдячні**) в поєднанні із прислівниками **дуже, дуже-дуже**: *«Одержала я твої листи вчора і свою бумагу; дуже тобі вдячна і за те, й за друге»* (9, т. 10, с. 29); *«Дуже йому вдячна за лист і за всі новини, що мені списав»* (9, т. 10, с. 31); *«Дуже я Вам вдячна за те, що-сьте завдали собі клопоту, розпитуючись по Відні про мої лікарні справи»* (9, т. 10, с. 62); *«Дуже-дуже ми обоє вдячні Вам за авторські дарунки, а ще більше за пам'ять про нас»* (9, т. 12, с. 281). Такі засоби ввічливості функціонують переважно в початковій частині листа.

Посиленню епістолярної ввічливості в етикетній ситуації подяки може сприяти й інтенсифікатор, виражений прикметником у формі найвищого ступеня порівняння, що вказує на прихильне ставлення поетеси до співрозмовника: *«Одержала я твій лист і найсердечніше дякую за нього»* (9, т. 10, с. 35). Така формула подяки постає на початку епістоли.

Варто виокремити вислови аксіологічного характеру, у яких виражено неабияку міру подяки (**не знаю, як і дякувати Вам**): *«Якщо не відмовите мені допомогти в сій справі, то я не знатиму,*

як і дякувати Вам...» (9, т. 10, с. 188). Цей вислів переважає в інтимно-дружньому спілкуванні поетеси до О. Маковея в основній частині листа.

Отже, традиція висловлення подяки в письменницькому епістолярії Лесі Українки є усталеним виявом увічливості та важливим компонентом укладання листів. Етикетні формули подяки мають відносно сталу структуру, ступінь інтенсифікації та усталену позицію в епістолах Лесі Українки.

На початку листа вислови подяки виконують насамперед функцію мовленнєвого впливу на адресата, створюють сприятливий мікроклімат спілкування, визначають характер стосунків.

У завершальній частині листа етикетні формули подяки використано здебільшого для повторного вираження вдячності й фактично для того, щоб адресант оцінив послугу свого співрозмовника, його поваги й до зворотного доброго вчинку або для акцентуації уваги на значущості події, що викликає подяку.

Функція етикетних формул подяки здебільшого полягає у виявленні почуттів вдячності за послугу, допомогу, зроблене добро тощо.

Отже, підсумовуючи огляд епістолярію Лесі Українки, зауважимо, що листи мають здебільшого публічний характер, мотиви особистісні значно поступаються роздумам над суспільно значущими й творчими проблемами, що дає змогу відчувати епоху минулого, зрозуміти й побачити характер та творчу лабораторію письменниці. У цих листах відбувається просторово-віддалений діалог унаслідок використання традиційних та індивідуальних мовноетикетних формул, що є своєрідним мірилом характеру взаємин адресата й адресанта.

Бібліографічні посилання

1. **Агеєва В. П.** Епістолярна спадщина Лесі Українки : листи як фрагмент творчої біографії / В. П. Агеєва // Жіночий простір : феміністичний дискурс українського модернізму. – К. : Факт, 2003. – 320 с.
2. **Богдан С. К.** Традиційне та індивідуально-авторське

- (етикетні формули Лесі Українки) / С. К. Богдан // Урок української. – 2004. – № 5–6. – С. 14–18.
3. **Вашків Л. П.** Епістолярна літературна критика : становлення, функції в літературному процесі / Л. П. Вашків. – Тернопіль : Поліграфіст, 1998. – 134 с.
  4. **Ганжа С. А.** Фразеологія епістолярної спадщини (на матеріалах приватного листування письменників-класиків ХІХ – початку ХХ ст. / С. А. Ганжа. – Дніпропетровськ : Пороги, 2010. – 192 с.
  5. **Журавльова Н. М.** Індивідуально-авторські та оказіональні гоноративи в епістолярному стилі ХІХ – початку ХХ ст. / Н. М. Журавльова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. – Днепропетровск : Пороги, 2005. – С. 149–153.
  6. **Миронюк О. М.** Про найуживаніші формули мовного етикету / О. М. Миронюк // Культура слова. – 1987. – № 33. – С. 79–83.
  7. **Нечепоренко Л. С.** Епістолярій Лесі Українки як приватний документ та історико-літературне джерело / Л. С. Нечепоренко // Леся Українка і сучасність : збірник наук. праць. – Луцьк : Вид-во Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 277–283.
  8. **Святовець В. Ф.** Епістолярна спадщина Лесі Українки / В. Ф. Святовець. – К. : Вища шк., 1981. – 184 с.
  9. **Українка Леся.** Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978–1979. – Т. 10–12 : листи.
  10. **Фразеологічний** словник української мови : у 2 т. / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993.